

УДК 336.71(477) : 330.5.055.4

Брус С.І., канд. екон. наук

Бублик Є.О., канд. екон. наук

Рожкова К.І.,

Шелудько Н.М., д-р екон. наук

Інститут економіки та прогнозування НАН України

ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ РЕЦЕСІЇ: ФАКТОРИ, ЕФЕКТИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Розглядаються основні передумови та тенденції трансформаційних процесів, характерних для сучасного етапу розвитку банківського сектора в Україні (вихід європейських банків та їхня заміна вітчизняними і російськими банками, консолідація банківського капіталу, переорієнтація на внутрішні ресурси, кредитна стагнація). Зроблено наголос на ключових структурно-функціональних зрушеннях, які визначатимуть (обмежуватимуть) розвиток банківського сектора у 2014 р. Акцентовано на важливості забезпечення стимулюючого впливу банківського сектора на економічний розвиток в умовах конфлікту векторів економічної інтеграції та політичної невизначеності¹.

К л ю ч о в і с л о в а : банки, ризики, рецесія, стагнація кредитного ринку.

У вересні 2013 р. агентство Moody`s понизило суверенний рейтинг України до Саа1. У листопаді цього ж року аналогічні дії провели Standard & Poor`s та Fitch (обидва – до В-), відповідно були переглянуті у бік пониження рейтинги низки українських банків² [1]. Раніше – наприкінці липня 2013 р. – Служба кредитних рейтингів агентства Standard & Poor's оприлюднила інформацію про те, що український банківський сектор залишається в групі 10 як сектор із найбільшими ризиками країни походження та галузевими ризиками³

¹ Публікацію підготовлено у рамках виконання НДР "Монетарний механізм розвитку економіки України в умовах глобальної фінансової нестабільності" (№ держреєстрації 0113U000499).

² Були понижені рейтинги 11 банків до позначки Саа1. При цьому Moody's Investors Service розглядало можливість пониження рейтингів іще 13 банків та лізингової компанії до позначок Саа1 через проблеми з ліквідністю в банківській системі, а також тиск на міжнародні резерви внаслідок попиту населення на готівкову валюту та необхідності здійснити значні боргові виплати до кінця поточного та у 2014 р.

³ Методологія Banking Industry and Country Risk Assessment (BICRA) використовується для оцінок та порівнянь банківських систем різних країн залежно від ризиків: від групи 1 (найменші ризики) до групи 10 (найвищі ризики). При цьому для визначення базового рівня рейтингу банків певної країни використовуються компоненти оцінки країнних та галузевих ризиків банківського сектора (базовий рівень рейтингу банків України "b"). За даними оприлюдненого звіту, окрім України, до групи 10 відносяться Білорусь, Греція, Єгипет та Ямайка. Також співставними за рівнем ризиків є Казахстан, Аргентина та Угорщина (група 8), В'єтнам (група 9) та Росія (група 7) [2].

(В/"негативний"/В; рейтинг за національною шкалою: uaA-) [2]. Основними негативними факторами для банків України, на думку експертів Standard & Poor's, є складнощі із зовнішнім рефінансуванням і проблеми у бюджетній сфері, високі політичні ризики, девальваційні ризики, а також ризики, пов'язані з агресивними стандартами кредитування та низькою платіжною культурою.

При цьому агентство змінило оцінку якості регулювання та нагляду за банками зі "слабкого" до "середнього", констатує, що заходи, які вживав Національний банк України для підтримки банківської системи з 2008 р. є успішними, зокрема, проведення стрес-тестів, встановлення для кредиторів, що не отримують експортного виторгу, повного резервування валютних кредитів, обмеження видачі кредитів у валюті для фізичних осіб. Агентство при цьому констатувало, що на політику НБУ можуть мати вплив інші державні органи та політична ситуація, що не забезпечує йому достатньої незалежності для проведення власної монетарної політики; регулююча політика НБУ носить характер коригуючої, а не попереджувальної [3].

Незважаючи на суб'єктивізм та певну заангажованість подібних оцінок, необхідно визнати, що в цілому вони віддзеркалюють наслідки трансформаційних змін, які відбуваються у банківському секторі України останнім часом. Необхідно визнати, що логіка цих змін (процесів) досить суперечлива і неоднозначна як з точки зору стимулювання дійсно якісних перетворень у банківському секторі, так і його впливу на соціально-економічний розвиток країни.

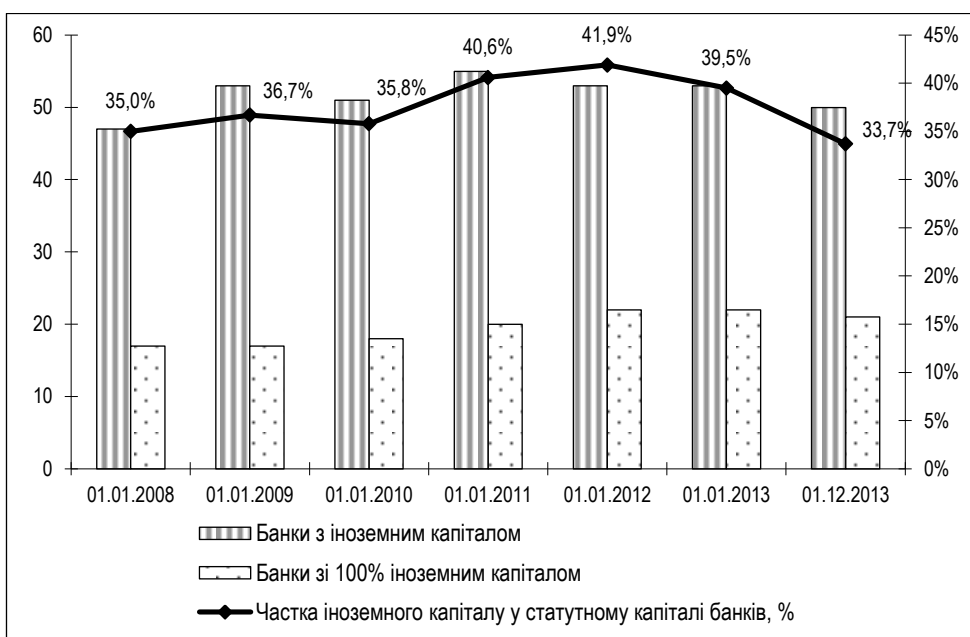
I. Структурно-функціональні зрушення в банківському секторі України: основні тенденції

1. Вихід європейських банків і заміна їх вітчизняними гравцями

Упродовж 2010–2012 рр. банківський сектор України залишили кілька європейських банків (в основному другого–третього ешелону). Крупні учасники ринку – представники західного капіталу активно скорочують свою присутність на фінансовому ринку України: зменшують обсяги кредитування, продають кредитні портфелі і згортають мережу. За даними Національного банку України, за підсумками 2012 р. частка іноземного капіталу в банківській системі України скоротилась до 39,5%, а за 11 міс. 2013 р. – іще, до 33,7% (рис. 1).

Причинами виходу іноземних інвесторів із банківського сектора України є не лише внутрішні проблеми кредитного ринку, а й зовнішні чинники: в умовах європейської кризи суверенних боргів, посилення вимог центральних банків і впровадження стандартів Базель III, отримання значних збитків на внутрішніх ринках країн, де проводять діяльність материнські структури. Зокрема, ЄЦБ забороняє групі (материнській структурі) спрямовувати фінансові потоки на будь-які ринки, крім home market.

Окремі іноземні інвестори (особливо крупні) займають очікувальну позицію, оскільки банки продаються за заниженою вартістю – від 0,3 до 1 капіталу.

Рис. 1. Іноземний капітал у банківському секторі України у 2008–2013 рр.

Джерело: дані НБУ, розрахунки К.І.Рожкової.

За таких обставин активізувалися процеси консолідації банківського капіталу, основними учасниками яких стали вітчизняні банки та представники російського банківського бізнесу⁴.

Посилення позицій російського капіталу в банківському секторі України – характерна тенденція останнього часу. Станом на 01.10.2013 р. банки з російською часткою у статутному капіталі надали кредити юридичним особам на загальну суму 95,7 млрд грн, збільшивши цей показник з початку року на 4,1 млрд грн. Загалом на жовтень 2013 р. частка наданих російськими банками кредитів юридичним особам становила 15,8% по системі при загальній частці 11,2% у власному капіталі та 14,6% у кредитах банківської системи.

Із урахуванням двох банків – БТА Банк (Казахстан) та Банку Першого (Грузія) – на надані банками СНД кредити юридичним особам припадає 98,05 млрд грн, або 16,2%, при загальній частці 12,3% у власному капіталі та 14,9% – у кредитах банківської системи.

При цьому більшість російських банків (зокрема, найбільші з них – Промінвестбанк, Сбербанк Росії, ВТБ Банк, VAB Банк) кредитують переважно юридичних осіб – близько 85% виданих кредитів.

⁴ У 2011 р. Сбербанк Росії здійснив угоду з придбання восьми дочірніх банків австрійської групи Volksbank, розмішених у країнах Центральної та Східної Європи, включаючи Фольксбанк в Україні. Попередньо у грудні 2012 р. оголошувалось про об'єднання українського дочірнього банку Сбербанку Росії та Фольксбанку [4]. "Смарт-Холдинг" у жовтні 2012 р. завершив угоду з купівлі у німецького Commerzbank AG основного пакету акцій (96%) банку "Форум". Таким чином, "Смарт-холдинг" стане власником трьох банків — він вже володіє "Юнекс Банком" і завершує угоду з купівлі БМ Банку у російського ВТБ [5].

Таблиця 1

Кредитування банками з капіталом із Росії, Казахстану та Грузії
вітчизняних підприємств у 2013 р.

№	Назва банку, власники	Власний капітал, 01.10.2013	Кредити загалом, 01.10.2013	Кредити юридичним особам, 01.01.2013, тис. грн	Кредити юридичним особам, 01.10.2013, тис. грн	Приріст кредитів юридичним особам у 2013 р., тис. грн	Приріст кредитів юридичним особам у 2013 р., %
1	Промінвестбанк, РФ	5 321 513	28 074 002	29 379 771	27 954 243	-1 425 528	95,1
2	Сбербанк Росії, РФ	3 557 173	23 840 579	19 617 272	22 841 465	3 224 193	116,4
3	ВТБ Банк, РФ	3 779 213	20 615 209	20 179 157	17 592 311	-2 586 846	87,2
4	ПАТ "Альфа-Банк", РФ	4 183 509	19 094 574	12 689 443	14 467 866	1 778 423	114,0
5	ПАТ "ВАВ Банк", РФ	1 900 868	9 962 012	6 622 384	9 240 864	2 618 480	139,5
6	БМ Банк, РФ	357 301	2 026 390	1 360 825	1 605 855	245 031	118,0
7	ПАТ "Банк Перший", Грузія	298 165	1 367 080	1 073 308	1 318 645	245 337	122,9
8	Енергобанк, РФ	303 313	1 388 128	992 260	1 125 584	133 323	113,4
9	БТА Банк, Казахстан	1 550 851	1 056 235	1 193 447	1 022 084	-171 363	85,6
10	Банк Петро-комерц-Україна, РФ	153 895	535 519	472 036	519 512	47 476	110,1
11	Радабанк, РФ	140 413	188 840	83 866	180 686	96 819	215,4
12	Банк Траст, РФ	81 941	373 625	121 501	121 229	-272	99,8
13	Банк Русский стандарт, РФ	311 734	2 795 107	87 266	63 646	-23 619	72,9
	Загалом	21 939 889	111 317 299	93 872 535	98 053 988	4 181 453	104,5

Джерело: складено Є.О.Бубликом за статистичними даними НБУ.

До кола підприємств, прокредитованих згаданими вище банками, відносяться:

- Промінвестбанк – Укренергоатом, ІСД, ДТЕК, Укрнафтогаз, Одеська залізниця, підприємства сільського господарства, будівельної галузі;
- Сбербанк – Укртелеком, Свердловантрацит, Крюківський вагонобудівний завод, ДТЕК, Електроважмаш, Луганський патронний завод;
- ВАВ Банк – Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання, будівельні підприємства, підприємства транспортної, виробничої сфери, будівництва тощо.

Частина з українських "дочок" російських банків виступає як великі інвестори. Зокрема, за обсягами портфеля цінних паперів (у т. ч. і ОВДП), можна відзначити такі російські банки, як: Сбербанк (загальний портфель цінних паперів становить 3,7 млрд грн, без урахування Ощадбанку, Укрексімбанку та Укргазбанку – 3 місце у системі за обсягами портфеля цінних паперів), Промінвестбанк (3,4 млрд грн – 4 місце) та Альфа-Банк (1,0 млрд грн – 10 місце).

2. Переорієнтація банків на внутрішні ресурси

За даними платіжного балансу, у липні 2013 р. чисте погашення зовнішніх запозичень банківського сектора становило 121 млн дол. США, що на 87 млн дол. США перевищує показник попереднього місяця. За сім місяців 2013 р. банківські установи повернули на 709 млн дол. США кредитів та інших запозичень більше, ніж залучили. Обсяг середньо- і довгострокових зовнішніх надходжень банків за кредитами і облигаціями за січень–липень 2013 р. становив 2,2 млрд дол. США; обсяг відповідних погашень – 3,19 млрд дол. США; сальдо короткострокових запозичень було позитивним та становило 281 млн дол. США [6].

Частка заборгованості перед нерезидентами у зобов'язаннях банків продовжувала скорочуватися та на початок серпня 2013 р. становила 17,2%. Скорочуючи заборгованість перед іноземними кредиторами, банки України поступово переорієнтуються на внутрішні ресурси, що відповідно підтримує попит на депозити клієнтів.

Позитивний ефект від зменшення обсягу зовнішніх запозичень полягає у зниженні чутливості банків України до ситуації на міжнародних фінансових ринках. З іншого боку, скорочуючи зовнішню заборгованість (яка зазвичай має меншу вартість), банки змушені активніше залучати ресурси на внутрішньому фінансовому ринку, що в майбутньому може спричинити зростання вартості таких ресурсів.

За січень–жовтень 2013 р. загальний обсяг депозитів юридичних та фізичних осіб збільшився на 80 млрд грн, або на 14%. Зокрема, кошти, залучені від фізичних осіб, зросли на 65 млрд грн (на 18%), а від юридичних осіб – на 15 млрд грн (на 7%). Слід відзначити, що і юридичні, і фізичні особи надавали перевагу депозитам у національній валюті. Так за 10 місяців поточного року збільшення коштів населення в банках більш ніж на 90% було забезпечено нарощенням вкладів у національній валюті, а за коштами юридичних осіб увесь приріст відбувся за рахунок вкладів у національній валюті.

Приріст депозитної бази банків забезпечений переважно за рахунок збільшення кількості довгострокових вкладів, питома вага яких у загальному обсязі депозитів юридичних та фізичних осіб зросла на 5,6 в. п. – майже до 42%. Основною складовою довгострокових депозитів є кошти населення. Населення надає перевагу довгостроковим вкладам, які, за даними НБУ, становлять понад половину загального обсягу коштів, залучених від фізичних осіб [7].

Динаміка коштів на депозитних рахунках банківської системи залишається позитивною, навіть на тлі зниження відсоткових ставок за залученими

депозитами. Так, за даними Національного банку України, у липні 2013 р. інтегральна середньозважена відсоткова ставка за депозитами становила 8,14% (на 0,38 в. п. нижче, ніж у червні та на 2,77 в. п. нижче, ніж у грудні 2012 р.) [7].

Незважаючи на те, що гривневі депозитні ставки мали незначні коливання в бік зниження, вони залишаються досить високими (див. табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка гривневих депозитних ставок для фізичних осіб у 2013 р., %

Період	01.01	01.02	01.03	01.04	01.05	01.06	01.07	01.08	01.09	01.10	01.11	01.12
3 міс.	19.56	17.88	16.57	16.08	15.16	15.04	14.42	14.56	14.80	14.83	15.16	15.58
6 міс.	19.24	18.47	17.35	16.90	16.50	16.48	16.04	15.14	16.46	16.29	16.59	16.79
9 міс.	18.75	18.32	17.78	17.17	16.89	17.00	16.86	16.86	16.80	16.99	17.27	17.64
12 міс.	19.38	18.93	18.02	17.54	17.64	17.46	17.25	17.36	17.63	17.32	17.35	15.56

Джерело: офіційний сайт Національного банку України.

На тлі стагнації кредитування депозитна політика банків не дає змоги здешевити кредити як для корпоративного сектора, так і для населення. Особливості депозитної політики банків у 2013 р. мають свої пояснення не стільки у відкладених інфляційних ризиках та ризиках зниження ліквідності, які почали ситуативно справджуватися наприкінці року, у міру загострення політичного протистояння, скільки у тому, що сьогодні на фінансовому ринку України практично немає фінансових інструментів, які б приносили співставний дохід, і у населення фактично немає альтернативи банківським депозитам⁵.

Ставки за депозитами в Україні – одні з найвищих (табл. 2). І це при тому, що НБУ двічі протягом року знижував облікову ставку, поступово вивільняв кошти обов'язкових резервів з окремого рахунку, надаючи банкам достатній обсяг ліквідності.

Щодо ставок за валютними депозитами, то вони також демонстрували тенденцію до підвищення. Середньозважені ставки за доларовими вкладами виросли з 5,87 до 6,92%, а за вкладами у євро – з 4,91 до 5,74% [7]. Таке підвищення можна пояснити очікуванням девальвації гривні.

3. Трансформація кредитно-інвестиційних стратегій банків в умовах кредитної стагнації: основні тенденції та пріоритети

Загальний обсяг залишків за кредитами з початку року зріс на 9,0% – до **882,2** млрд грн, що відбулося за рахунок приросту залишків у **національній валюті** – протягом 11 місяців – на 13,1% (в **іноземній валюті** вони збільшилися на 2,0%). Водночас залишки за кредитами, **наданими юридичним осо-**

⁵ Казначейські зобов'язання Мінфіну, номіновані в іноземній валюті, є відносно новим інструментом інвестування коштів населення. Однак, враховуючи коротку історію існування казначейських зобов'язань і неспівставний з депозитами обсяг емісії (лише дві серії на 200 млн дол. США), можна вважати їх доволі перспективним інструментом мобілізації валютних заощаджень населення.

бам, зросли з початку року на 10,9% – до **694,3** млрд грн, *фізичним особам* – на 2,6% – до **187,9** млрд грн [7].

Серед позитивних показників розвитку банківського сектора можна виділити подальше зростання залишків депозитів у гривні (на 25,2% з початку року) [7].

В умовах помірного рівня платоспроможного попиту на кредити в реальному секторі економіки, банки продовжували активно розвивати кредитування населення: якщо у 2000–2012 рр. портфель кредитів населенню щорічно знижувався, то у 2013 р. банки стали переорієнтовуватися на такі сегменти ринку, як: кредитування придбання товарів тривалого користування та кредитування держателів платіжних карток.

Переважаючий розвиток дрібного споживчого кредитування наразі є цілком закономірним: в існуючих умовах недостатньо високого платоспроможного попиту та недосконалого законодавства з відчуження заставного майна, іпотечне кредитування є дуже ризикованим напрямом діяльності. Розвиток автокредитування залежить насамперед від попиту на автомобілі. Лідерами продажу є імпортні автомобілі, а умови імпорту досить мінливі – періодично змінюються митні тарифи, вводяться нові збори, що впливає на рівень цін та відображається на попиті. Стабільним попитом, високою доходністю та прийнятним рівнем ризиків (з урахуванням невеликих сум кредитів) характеризується саме беззаставне споживче кредитування.

Найактивніше кредитуються мешканці м. Києва та Київської області (обсяг кредитного портфеля дорівнює близько 40% загального). Кредитні портфелі мешканців Дніпропетровської, Одеської, Донецької та Харківської області сукупно формують ще близько третини від кредитного портфеля фізичних осіб. Портфелі інших регіонів становлять від 1 до 5% загального обсягу кредитного портфеля.

Розширення ринку державних боргових зобов'язань в умовах кредитної стагнації стало тим фактором, що уможливив збільшення обсягу інвестицій банків у цінні папери. У структурі інших фінансових інвестицій банків, на які припадає понад 94% загального портфеля, переважна частина формується вкладеннями в ОВДП, їхній обсяг на початок листопада 2013 р. становив 94,12 млрд грн (71,1% загального обсягу інвестицій у боргові цінні папери). Тобто приріст вкладень банків у цінні папери на 3/4 забезпечено за рахунок приросту вкладень в ОВДП – що свідчить про збереження високого рівня концентрації ринку цінних паперів, з одного боку, та про відсутність інвестиційно привабливих гривневих інструментів на внутрішньому ринку – з іншого. Високий рівень концентрації на ринку альтернативних напрямів інвестування та звуження ринку кредитування спричинили до збільшення попиту банків на державні цінні папери, що дозволило уряду знизити ставки розміщення ОВДП, починаючи з 2010 р. [8].

Висока концентрація на ринку боргових цінних паперів, що характеризувала посткризовий період, трансформувалась в одну з його визначальних властивостей. У ситуації, коли стан державних фінансів не покращується, що

залишає ризики за облігаціями на однаковому рівні, а ставки за ними знижуються, можемо говорити про неефективність ринку в аспекті ціноутворення боргових цінних паперів. З іншого боку, стрімкий приріст ОВДП у власності НБУ, починаючи з кінця 2008 р., також став суттєвим фактором зниження ставки за державними гривневими облігаціями. Крім того, частка державного внутрішнього боргу, що перебуває у власності НБУ, яка перевищує 50% (рис. 2), підтверджує висновок про високу концентрацію на ринку [8].

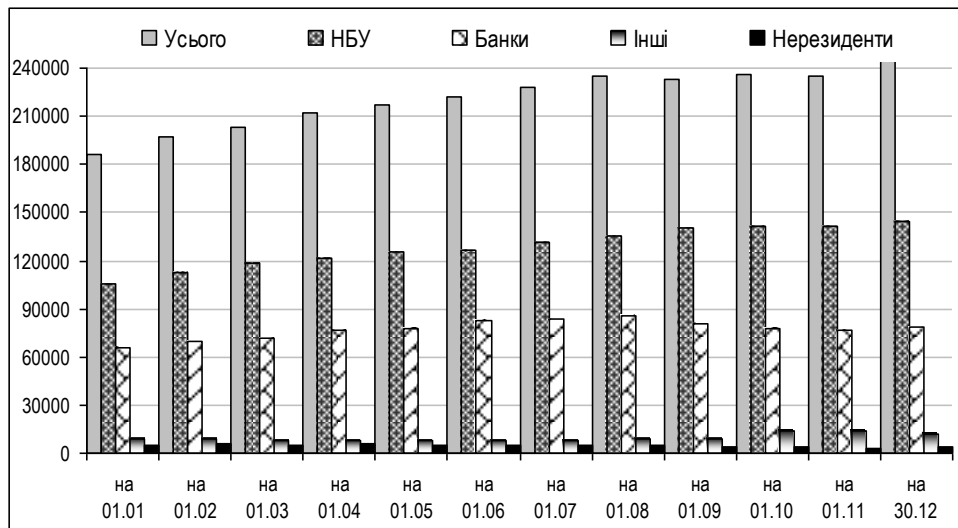

Рис. 2. Динаміка зміни власників ОВДП протягом 2013 р.

Джерело: дані НБУ, розрахунки С.І.Брус.

4. Проблемні кредити банків: відсутність прогресу

Важливим аспектом трансформації кредитних портфелів банків залишається їхня якість. На фоні нарощування обсягів кредитних операцій у 2013 р. (на початок листопада 2013 р.), за даними НБУ, частка простроченої заборгованості у загальному кредитному портфелі банків суттєвих змін не зазнала і становила 8,84%. При цьому найвища питома вага прострочених кредитів обраховується не позичальниками будівельної галузі⁶ (12,32%), добувної про-

⁶ За даними ДСС, у січні–жовтні 2013 р. індекс будівельної продукції становив 83,7% (порівняно з відповідним періодом 2012 р.). Незначне зростання обсягу будівництва спостерігалось лише у сегменті житлової нерухомості (+6,8%), тоді як у сегменті будівництва нежитлових приміщень, а також інженерних споруд спостерігалось скорочення обсягів будівництва. При цьому саме будівництво інженерних споруд становило найбільшу частку (52,9%) у загальному обсязі робіт, виконаних за поточний рік. Обсяг будівельних робіт зі спорудження житлових приміщень за цей період становив 8 млрд грн (17,7% від загального обсягу виконаних робіт). Однією з причин скорочення будівництва є обмежені можливості фінансування проектів. Будівництво є капіталомісткою галуззю з тривалим фінансовим циклом. При цьому переважна частина будівельних компаній не має достатнього обсягу власних коштів для реалізації проектів, тому залежить від залучених коштів. На цьому етапі банки неохоче кредитують будівництво, що пов'язано зі значними ризиками будівельної галузі та недостатньо високою платіжною дисципліною будівельників (на початок жовтня частка прострочених кредитів у відповідному портфелі перевищила 12%).

мисловості (11,48%), а також суб'єктами, які здійснюють операції з нерухомим майном (11,46%).

За даними НБУ, у III кв. 2013 р. співвідношення обсягів недіючих кредитів без урахування резервів) до капіталу банківських установ знизилося з 35,7 до 31,8%; частка недіючих кредитів у зазначеному періоді знизилась на 1,18 в. п. – до 14,02%⁷.

Перегляд груп ризиків частки активів та зниження обсягу простроченої заборгованості (у тому числі за рахунок списання) призвели до скорочення обсягу резервів за наданими кредитами протягом III кв. на 2,2% – до 125,85 млрд грн. На початок жовтня 2013 р. рівень резервування кредитного портфеля банківської системи становив 11,3% (станом на 01.07.2013 р. – 11,5%). При цьому прострочена заборгованість за кредитами, як і раніше, достатньо покрита сформованими резервами (в 1,7 р.)

Також в Україні зросла кількість банків, які при вирішенні питань із проблемними кредитами вдаються до послуг колекторських компаній. Почастішали угоди продажу портфелів, у тому числі мають місце окремі угоди з продажу заставних кредитів. Частина угод укладається на відкритому ринку, покупцями виступають як факторингові та колекторські компанії, так і інші банки, при цьому значна частка таких кредитних портфелів продається афілійованим структурам банків.

Разом із тим повноцінному розвитку ринку купівлі-продажу портфелів заважає недостатня розвиненість чинного законодавства, що регулює подібні операції, а також складність узгодження умов угоди через відсутність єдиного підходу до оцінки вартості проблемних портфелів.

При цьому банки продовжували нарощувати капітал, що позитивно впливає на здатність поглинати збитки у випадку погіршення якості активів. Так, у пер-

---

Обсяг нових кредитів, наданих банками підприємствам будівельної сфери впродовж січня–вересня 2013 р., становив 25,4 млрд грн. Це вдвічі менше, ніж обсяг фінансування, наданого сільськогосподарським підприємствам, та майже в 20 разів менше, ніж обсяг кредитів, наданих підприємствам торгівлі. На початок жовтня кредитний портфель підприємств будівельної галузі становив 43,88 млрд грн (6,8% від кредитного портфеля юридичних осіб). Питома вага кредитів компаній, що здійснюють операції з нерухомим майном, становить 7,1%.

Гальмує розвиток галузі і недостатньо високий платоспроможний попит на нерухомість. Значна частка населення, маючи об'єктивну потребу в покращенні житлових умов, не має фінансової можливості придбати житло. В такій ситуації попит залежить переважно від умов кредитування, які зараз є неприйнятними для рівня доходів більшості пересічних громадян. За три квартали 2013 р. банківські установи надали фізичним особам кредитів на придбання нерухомості на суму 1,7 млрд грн (за відповідний період минулого року – 2,8 млрд грн).

У схожій ситуації опинилися й підприємства, що раніше активно користувалися банківськими позиками для розширення діяльності (у тому числі для фінансування будівництва нежитлових приміщень). У структурі заборгованості юридичних осіб переважають позики строком до 1 року – вони формують близько половини портфеля. При цьому частка довгострокових кредитів (понад 5 років), за рахунок яких зазвичай реалізуються капітальні проекти, коливається на рівні 10–12%.

Найближчим часом ситуація у будівельній галузі кардинально не зміниться. Активізувати її розвиток можуть державні програми фінансування житлового будівництва та великі інфраструктурні проекти, в тому числі реалізовані за рахунок механізму державно-приватного партнерства.

⁷ Зниження показника відбулося як за рахунок зменшення обсягу недіючих кредитів (на 9,85 млрд грн – до 158,78 млрд грн), так і завдяки зростанню сукупного валового кредитного портфеля.

шому півріччі 2013 р. регулятивний капітал банків зріс на 3,1% (до 184,5 млрд грн), капітал І рівня у його складі за відповідний період збільшився на 3,8% (до 141,6 млрд грн). Співвідношення неробочих кредитів до регулятивного капіталу банків за перше півріччя знизилося з 36,03 до 35,65%.

Зниження рівня недіючих кредитів є результатом систематичної роботи банків з проблемною заборгованістю. Разом із тим операційне середовище досі залишається складним: нормативна база, що регламентує операції з проблемними активами, недосконала, є неузгодженості між нормативними актами, не завжди ефективно працюють судова та виконавча системи. Всі ці фактори стримують кредитно-інвестиційні можливості банків та гальмують розвиток кредитування реального сектора економіки.

5. Посилення впливу на діяльність банківської системи системоутворюючих банків

Системоутворюючі банки традиційно мають досить суттєвий вплив на функціонування всієї банківської системи. Це можна прослідкувати, аналізуючи фінансові результати банківської системи у 2013 р. (рис. 3). У травні цього року банківська система показала збитки більш ніж на 3 млрд грн. На результати діяльності банківської системи у І–ІІ кв. 2013 р. фактично вплинули результати роботи кількох крупних банків.

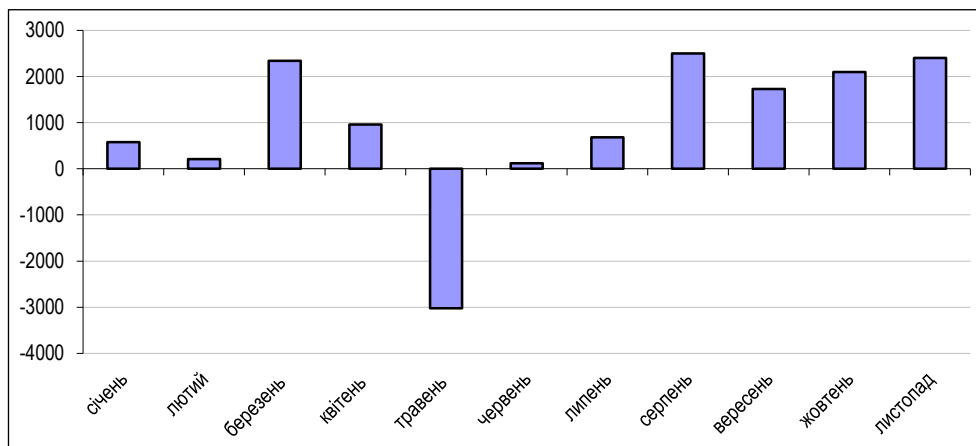

Рис. 3. Динаміка фінансових результатів роботи банківської системи у 2013 р., млн грн

Джерело: дані НБУ, розрахунки С.І.Брус.

По-перше, це формування резервів Промінвестбанком і Правекс-Банком у ІІ кв. 2013 р. Промінвестбанк під проблемну заборгованість сформував резерви на суму 2,8 млрд грн, та, в свою чергу, його збитки за цей період становили 2,67 млрд грн. Правекс-Банк сформував резерви на суму більш ніж 1 млрд грн, а його збитки у ІІ кв. становили 720,6 млн грн.

По-друге, це результати діяльності Форум Банку, який залучав у 2013 р. дорогі ресурси від населення за середньою ставкою близько 20% у гривні та

10% у валюті. Його збитки, пов'язані з виплатою відсотків за депозитами, становили 143 млн грн. Загалом прибуток банку від кредитної діяльності становив 155 млн грн, а на виплату за депозитами банк витратив 225 млн грн.

Незважаючи на те, що більшість – понад 90% – банків системи працює прибутково, є підстави очікувати нижчий фінансовий результат за підсумками 2013 р. і вже очевидно, що "найвагоміший внесок" у підсумковий результат буде саме найбільш збиткових банків.

6. Обмеження довгострокового банківського кредитування в Україні

Однією з вагомих проблем банківського сектора України є неможливість відновлення банками інвестиційного кредитування на докризовому рівні. Наразі банки більше уваги приділяють отриманню прибутків від діяльності, що прямо не пов'язана з кредитним ризиком. Зокрема, в структурі доходів банківської системи планомірно зростають частки прибутку від комісій, розрахунково-касових операцій, зниження рівня проблемної заборгованості (рис. 4).

Особливо помітним є зниження частки прибутку від активних операцій банків порівняно із докризовим рівнем: із 85,9% на початку кризи до 77,8% за результатами 2013 р.

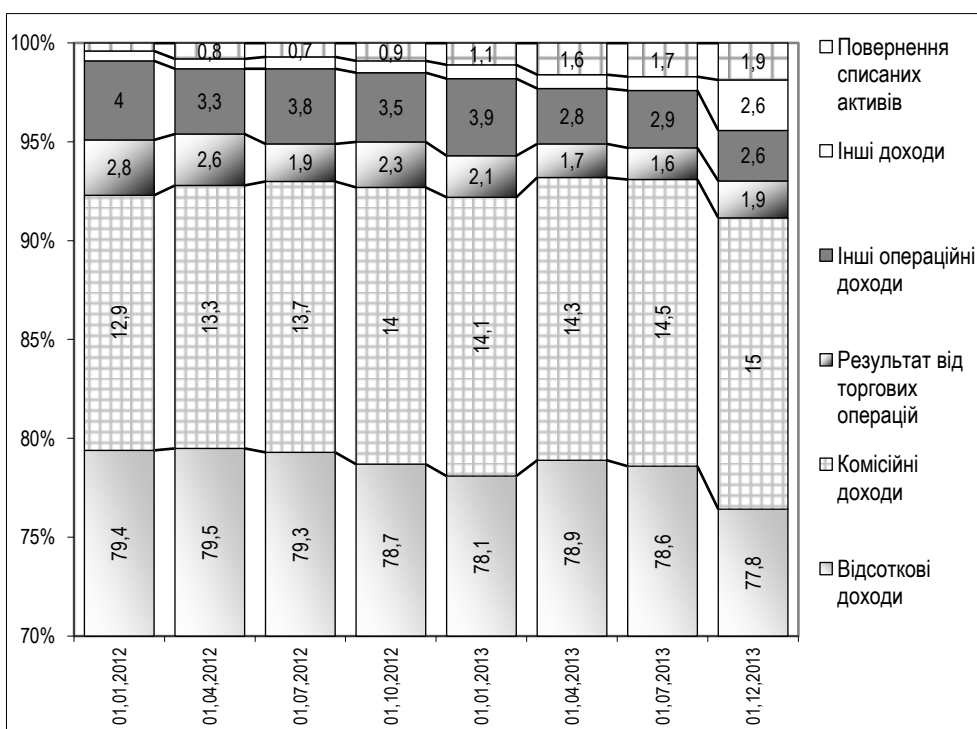

Рис. 4. Динаміка структури доходів комерційних банків України

Джерело: дані НБУ, розрахунки Є.О.Бублика.

Відповідно і показники кредитної діяльності свідчать про обмежене зростання загальних обсягів кредитного ринку.

При цьому слід відзначити, що загалом сектор корпоративного кредитування демонструє позитивну динаміку. У 2012 р. темпи його зростання перебували на рівні 10–13% у I кв. та скоротились до 5–5,5% у другій половині року, проте вже у 2013 р. обсяги корпоративного кредитування зростали в середньому на 7–7,5% щомісяця.

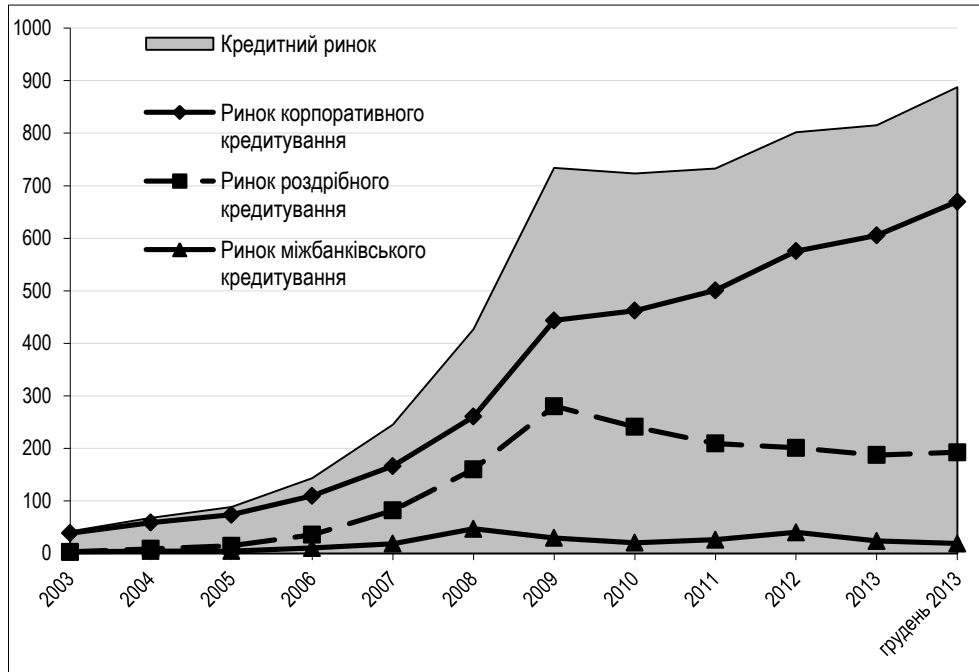

Рис. 5. Динаміка обсягів основних сегментів кредитного ринку України у 2003–2013 рр., млрд грн

Джерело: дані НБУ, розрахунки Є.О.Бублика.

Разом із тим з огляду на строкові показники кредитів, наданих банками в економіку, можна зробити висновок, що кредити переважно мають не інвестиційний характер, а спрямовані на поповнення обігових коштів підприємств та споживче кредитування населення, оскільки тривалий час спостерігається зниження частки довгострокових кредитів.

Так, скорочення у загальних обсягах частки довгострокових кредитів за останні 2,5 роки становило понад 10%. Хоча, у другій половині 2013 р. стала помітна і тенденція до уповільнення цього процесу (див. рис. 6).

Головними причинами скорочення банками довгострокового кредитування є низький рівень довіри на ринку його учасників, відсутність довгострокових кредитних ресурсів та дієвих інструментів їхнього акумулювання, а також низька вмотивованість банків щодо цього виду діяльності на фоні песимістичних економічних прогнозів і необхідність мати високий рівень ліквідності.

Підтвердженням тези про залучення ресурсів з огляду на необхідність підтримки високого рівня ліквідності слугують показники ринків міжбанківських кредитів та депозитів. Зокрема, на ринку міжбанківського кредитування середні обсяги угод активно зростають у періоди посилення нега-

тивних ринкових прогнозів (як правило, це III кв. року). При цьому аналіз показників міжбанківського ринку України засвідчив, що міжбанківське кредитування переважно виступає одним із шляхів поповнення банками своєї ресурсної бази, хоча для деяких банків воно є досить суттєвим джерелом збільшення доходів. На відміну від кредитів рефінансування НБУ, вартість міжбанківських кредитів не залежить від облікової ставки і тому є набагато нижчою за неї, отже, такі кредити користуються більшим попитом, ніж кредити рефінансування.

Рис. 6. Зміна строкової структури кредитного портфеля банків

Джерело: дані НБУ, розрахунки Є.О.Бублика.

Обсяги угод МБК мали піки у кризовому 2008 р. та в 2011 і 2012 рр., коли існувала загроза другої хвилі кризи (рис. 7). Інтенсивність МБК суттєво зросла і у II–IV кв. 2013 р., що свідчить про підвищення попиту на короткострокові дешеві ресурси у вітчизняній банківській системі у поточному періоді. Разом із тим низькі темпи підвищення відсоткових ставок у II–III кв. 2013 р. на ринку МБК свідчать про планомірний характер процесу, на відміну від IV кв. 2013 р., коли через високий попит на ринку МБК ставка зросла практично вдвічі і більшу частину грудня становила від 10 до 20%.

Подібна ситуація спостерігається і з банківськими депозитами, які на сьогодні виступають основним джерелом ресурсів банківської системи. У 2012 р. під впливом негативних ринкових, зокрема девальваційних, очікувань, оголошення проблемними низки банків ("Таврика", Ерде Банк), а отже, і зростання загрози втечі вкладників, суттєво зріс попит на короткострокові депозити, який компенсувався (характеризувався) різким зростанням відсоткових ставок за ними, що в подальшому також негативно позначилось на вартості банківських кредитів.

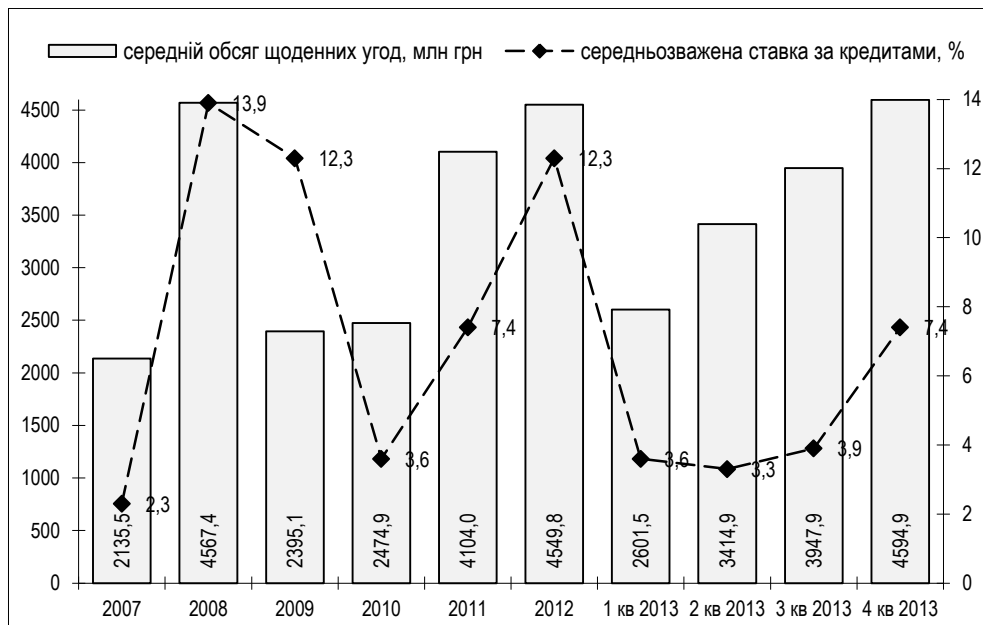

Рис. 7. Динаміка характеристик МБК в Україні у 2007–2013 рр.

Джерело: дані НБУ, розрахунки Є.О.Бублика.

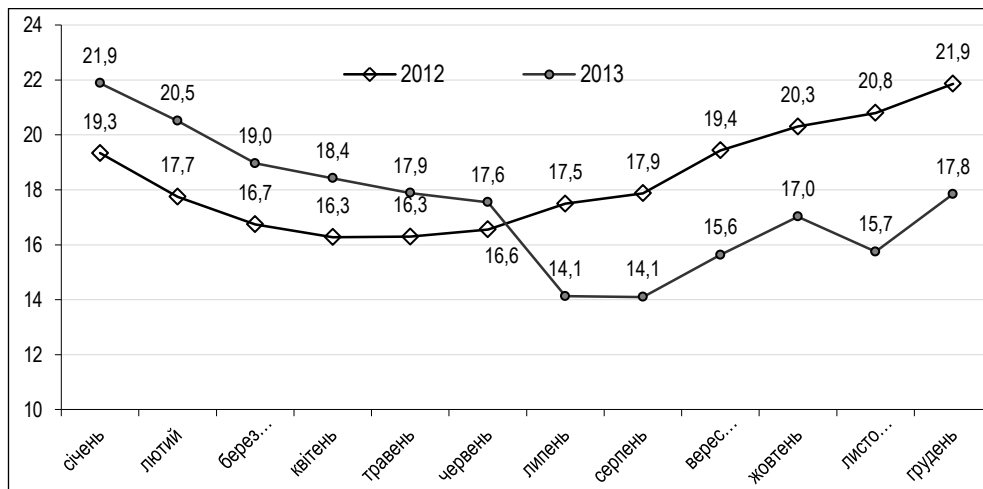

Рис. 8. Динаміка відсоткових ставок за короткостроковими депозитами в Україні у 2012–2013 рр.

Джерело: дані НБУ, розрахунки Є.О.Бублика.

Повернення подібної тенденції спостерігається і в поточному році – особливо помітне зростання ставок за короткостроковими депозитами фізичних осіб. Разом з тим нижчий, порівняно з минулим роком, рівень ринкових загроз дає підстави сподіватись на помірне зростання середньозважених відсоткових ставок. Інакше дорожняча кредитних ресурсів суттєво ускладнить відновлення інвестиційного кредитування і в прийдешньому році.

Таким чином, обмеження інвестиційного кредитування банківським сектором через відсутність довгострокових ресурсів зумовлене двома пов'язаними факторами: відсутністю дієвих інструментів залучення довгострокових ресурсів на ринку та недостатньою мотивацією самих банків для їхньої розробки та поширення.

II. Тенденції та обмеження, які визначатимуть розвиток банківського сектора у 2014 р.

Упродовж 2013 р. продовжувався стагнуючий розвиток банківського сектора. При цьому відбувалося більш жорстке посилення конкуренції серед найбільших банків за надійних позичальників. В умовах обмеженого платоспроможного попиту в сегменті роздрібного та корпоративного кредитування банківські установи надають перевагу розміщенню вільних коштів в інструменти фондового ринку: ОВДП, корпоративні облигації надійних емітентів та муніципальні цінні папери. Це дозволяло певною мірою диверсифікувати активи (загалом по банківській системі рівень інвестицій в інструменти фондового ринку є помірним – близько 10% від обсягу загальних активів банків).

Вагомого зниження кредитних ставок і значного зростання кредитування економіки не відбулося через відсутність для цього необхідних передумов.

У поточному році конфлікт векторів економічної інтеграції поглибив і без того значні деформації економічної системи України, які навіть за умов залучення інвестиційного зовнішнього кредиту від РФ залишатимуться вагомими деструктивними чинниками для розвитку економіки і банків, причому враховуючи входження країни в черговий політичний цикл (президентські вибори 2015 р.), є підстави стверджувати про їхнє загострення.

За нашими оцінками, у 2014 у р. попит на кредити гальмуватимуть негативні настрої бізнесу і його оцінки інвестиційного середовища. В результаті підприємства залучатимуть кредити лише для фінансування поточних потреб, а реалізацію інвестпроектів і розвиток бізнесу вони відкладатимуть (за даними ділових очікувань підприємств, проблеми з обіговими коштами відзначають понад 35% опитаних підприємств [9]⁸).

Оскільки платоспроможний попит реального сектора економіки на банківські кредити поки що низький, для поживлення кредитування економіки необхідно:

- збільшити капітал держбанків та Банку розвитку для розширення їхніх можливостей кредитування пріоритетних напрямів (проектів), які уряд визначить для активізації ділової активності у країні;
- активізувати фінансові механізми підтримки експортерів;
- наростити державну підтримку найбільш перспективних іпотечних програм – АРЖК (Агентства з рефінансування житлових кредитів) і Державної програми компенсації відсоткових ставок, що дозволить стимулювати активніше зростання портфелів банківських іпотечних кредитів;
- знижувати мінімальний поріг на безготівкові розрахунки (з 1 липня наступного року – 120 тис. грн, з 1 січня 2015 р. – 100 тис. грн).

⁸ Ділові очікування підприємств України / НБУ. – 2013. – № 3. – С. 10.

Показники проекту бюджету–2014 такі, що однозначно обумовлюватимуть вагому роль НБУ та банків у монетизації бюджетного дефіциту через механізм ОВДП.

Враховуючи посилення ролі банківської системи в механізмі монетизації бюджетного дефіциту через нарощування вкладень банками в держоблігації, що є об'єктивно вимушеним як для банків, так і НБУ, важливо:

- реалізувати ініціативи з контролю над розміром бюджетного дефіциту.

Враховуючи, що девальваційні очікування на фоні триваючої політичної невизначеності внесли вагомий дестабілізуючий ефект у діяльність банків, необхідно задіяти весь арсенал доступних засобів (політичного, економічного характеру) з тим, щоб упередити масовий відплив коштів із банківської системи. Крім того, важливо прискорити прийняття відповідних актів (уже напрацьованих Нацбанком) щодо впровадження валютних деривативів, що дало б змогу суб'єктам хеджувати валютні ризики.

Також останнім часом у банківському секторі актуалізувались процеси, які є свідченням проблем з корпоративним управлінням у банках. Враховуючи інтенсивність поширення негативної інформації про банки через соціальні мережі, Інтернет, а також недовіру до банків у суспільстві, Нацбанку необхідно ретельніше відслідковувати подібні ситуації, особливо враховуючи схильність і мотивацію окремих політично заангажованих власників банків до виведення капіталів.

Список використаних джерел

1. Moody's снизило рейтинги 11 українських банків [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.capital.ua/news/6084-moodys-snizil-reytingi-11-ukrainskikh-bankov>>.
2. S&P підтвердило оцінку ризиків банківського сектора України [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://economics.unian.net/rus/news/173409-sp-podtverdilo-otsenku-riskov-bankovskogo-sektora-ukrainyi.html>>.
3. S&P оцінило якість регулювання і надзора українських банків як "середнє" [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.capital.ua/news/2334-s-p-otse-nivaet-kachestvo-regulirovaniya-i-nadzora-v-bankovskom-sektore-ukrainy-kak-srednee>>.
4. Сбербанк Росії продає бізнес в Україні [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://forbes.ua/business/1339685-sberbank-rossii-prodaet-bank-v-ukraine>>.
5. Commerzbank продав його українському "Смарт-холдингу" [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.fixygen.ua/news/20120731/commerzbank-prodal.html>>.
6. Платіжний баланс України за I півріччя / офіц. сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.bank.gov.ua/>>.
7. Основні тенденції грошово-кредитного ринку України за листопад 2013 р. [Електронний ресурс] / офіц. сайт НБУ. – Доступний з : <<http://www.bank.gov.ua/>>.
8. *Савицький С.В.* Трансформація інвестиційних пріоритетів банків України за стагнації кредитного ринку: позитиви і проблеми // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 3. – С. 81.
9. Ділові очікування підприємств України / НБУ. – 2013. – № 3. – С. 10.

Надійшла до редакції 11.12.2013 р.